

KULTURMILJÖ
HALLAND

Rudan 3

Antikvarisk förundersökning

Björn Ahnlund

RAPPORT

Rudan 3, Östra förstaden, Halmstads kommun

2013:23

OMSLAG	Rudan 3, juni 2013
FOTO	Björn Ahnlund, Kulturmiljö Halland
TEXT	Björn Ahnlund, Kulturmiljö Halland
DIARIENUMMER	2013-212

Innehåll

Inledning	5
Bevara kulturvärden – Plan- och bygglagen	6
Beskrivning	6
Historik	10
Kulturhistoriskt värde	10
Planerade åtgärder	11
Konsekvensanalys/ antikvarisk bedömning	11
Källor	14
Ritningar och kompletterande fotografier	15

Inledning

Rudan 3 är ett flerbostadshus från början av 1900-talet beläget i korsningen Kungsgatan/Kaptensgatan i Östra förstaden. I samband med bygglovsansökan för inredning av vinden blev Kulturmiljö Halland inkopplad som antikvarisk konsult.

Följande antikvariska förundersökning syftar till att klargöra byggnadens kulturhistoriska värden och de föreslagna åtgärdernas konsekvenser för dessa värden.

I detaljplanen från 1992 är byggnaden försedd med varsamhets- och skyddsbestämmelser; "q1":

"Byggnaderna är värdefulla enligt PBL 3 kap 12 § och får inte förvanskas till sin yttre form eller allmänna karaktär. Vid eventuell exteriör förändring skall ursprungligt utförande, material och färgsättning vara vägledande. Byggnaden får inte rivas".

I Bebyggelseinventeringen från 2006 har Rudan 3 högsta bevarandeklass, "A".

Objekt:	Rudan 3, Kungsgatan 3
Beställare:	BRF Rudan 3
Arkitekt:	Lindau Arkitektkontor AB
Antikvarie:	Björn Ahnlund, Kulturmiljö Halland

Karta: Halmstads kommun, ©Lantmäteriet-2012.

Bevara kulturvärden – Plan- och bygglagen

I Boverkets Allmänna råd om ändring av byggnad, BÄR (Boverket 2006) ges en bra vägledning av hur kulturvärdena skall bevakas enligt PBL.

Plan- och bygglagen (PBL) ställer krav på hur bl a kulturhistoriskt värdefull bebyggelse skall behandlas. Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att dess karaktärsdrag beaktas och dess värden tas till vara. De byggnader som är särskilt värdefulla eller ingår i ett särskilt värdefullt område får inte förvanskas (PBL 8 kap 13, 14, 17 §§).

Byggnadsnämnden har den närmaste tillsynen över byggnadsverksamheten i kommunen. Nämnden skall verka för en god byggnadskultur och övervaka efterlevnaden av PBL med tillhörande bestämmelser.

Byggherren är ansvarig för att ändringar av en byggnad uppfyller såväl de tekniska egenskapskraven som de övriga samhällskrav regelverket ställer (BÄR, s 13).

En förutsättning för bifall till en bygglovsansökan är att åtgärderna uppfyller varsamhetskravet och inte strider mot förvanskingsförbudet (BÄR, s 14).

I samband med bygganmälan kallar BN normalt till byggsamråd. Vid byggsamrådet skall en genomgång av arbetenas planering göras och de kontrollåtgärder som krävs för att antas uppfylla kraven i PBL. I en kontrollplan skall anges vilken kontroll som skall utföras, vilken kompetens denna erfordrar samt vilka intyg och övriga handlingar som krävs.

Senast vid byggsamrådet bör det alltid finnas ett material som möjliggör en bedömning av varsamhetsfrågorna (BÄR, s 16).

En antikvarisk förundersökning bör bifogas bygganmälan. För att uppfylla sitt syfte bör den utföras i ett inledande skede av projektet. I anslutning till förundersökningen bör en konsekvensanalys utföras, av vilket klart framgår de föreslagna åtgärdernas konsekvenser för kulturvärdena. Konsekvensbeskrivningen bör föreligga senast vid byggsamrådet (BÄR, s 17).

Beskrivning

Närmiljö

Rudan 3 ligger i hörnet mellan Kungsgatan och Kaptensgatan i Östra förstaden. Stadsdelen Östra förstaden i Halmstad uppstod i samband med stadens utbyggnad öster om Nissan i slutet av 1800-talet. Östra förstaden har en bevarad och enhetlig karaktär som visar den oskarianska erans stenstad med rätlinjiga gator och tre-fem vånings hus i slutna kvarter. Längs gatorna står planterade lövträd. Byggnaderna är till övervägande del uppförda mellan 1880-talet och 1900-talets första decennium och uppvisar de flesta av tidens arkitektoniska ideal. Rudan 3 och dess "tvillingfastighet" Rudan hör till de mer påkostade byggnaderna i området och därtill de mest välbevarade.

Vy från Kungsgatan söderut.

Den mycket välbevarade gatufasaden har många fina detaljer. Tyvärr har utsmyckningarna i kalksandsten delvis brutits ned av luftföroreningarna.

Exteriör

Byggnaden på Rudan 3 är ett hörnhus i fem våningar med fasader av tegel och natursten. Arkitekturen är jugendinspirerad med bl a rundade burspråk, frontespiser och balkonger, avrundat hörnparti som avslutas med en förhöjd halvvåning och kupoltak. Fasaderna är påkostade och utsmyckade. Sockeln består av tuktad granit, bottenvåningen däröver är helt utförd i fint huggen kalksandsten. Våning 2-5 har röd tegelfasad med inslag av kalksandsten

i gesimser, balkong, horisontella band och vid fönster bl a. Fönstren mot gatan är original sedan byggnadstiden och består av kors- eller tvärpostfönster, dels grupperade tre och tre, dels solitära. Taket har sadelform med brantare lutning åt gatan och är täckt av svart, falsad plåt.

Fasaden mot gården har betydligt enklare utförande. Förutom sockeln i granit är fasadmaterialet genomgående tegel. De utskjutande runda trapphusen är karakteristiska inslag. På varje våning finns balkonger i smidesjärn. Fönstren mot gården har delvis bytts ut, i vissa öppningar med betydligt mindre fönster än ursprungligt.

Gårdsfasaden karakteriseras bl a av de rundade trapphusen. De två till vänster består av enklare kökstrappor medan det till höger är huvudtrapphuset med ingång från Kungsgatan. Notera det högresta valmade takpartiet i mitten. De olika skorstenarna är ett annat framträdande inslag mot gården.

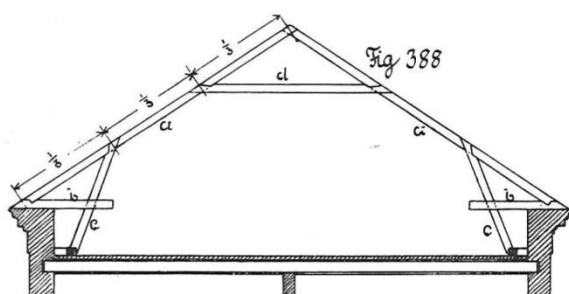
Interiör

Den påkostade fasadarkitekturen har sin motsvarighet i interiören. Nämnas kan här något om trapphuset med ingång från Kaptensgatan. En foajé med svart-vitt klinkergolv möter i entrén. Väggarna har bröstningsmålning och taket stuckatur i jugendstil. Bakom den ådringsmålade pardörren ligger trapphuset med den ursprungliga hissen i det svängda trapploppet, såsom en del i arkitekturen. Längs trapphusväggarna löper dekormålning i jugendstil. Trappan är i gjuten stenmosaik, inte i kalksten som man skulle kunna tro.

Beskrivningen begränsas i övrigt till de utrymmen som är aktuella för föreslagen förändring, d v s vinden och trapphuset mot gården.

Vinden nås via trapphuset mot gården. Vinden består av öppna utrymmen och av vindsförråd. Takhöjden varierar då takvinkeln är brantare mot gatan än in mot gården. Taket är även något brutet mot gatan. Ett högre, utvändigt valmat, takparti skapar större volym i mitten av vinden. De tre fönstren i frontespisen mot Kungsgatan ger här dagsljus.

Den huvudsakliga takstolskonstruktionen är en variant av en s.k. svensk takstol. (se bild) Takstolen stöds av men är inte förenad med bjälklaget. Den vilar på yttermuren samt på lig-gande bjälkar (remstycken) vid golvet. Hörnkupolen är konstruerat enligt principen genomgående s.k. hjärtstock, stabiliserad med stödben i hela sin höjd. Båda konstruktionerna består genomgående av bilade träbjälkar (gran eller fur) som fogats samman med bladning eller med tapp samt smidd spik. Vindsbjälklaget är täckt av enkelt brädgolv.

Svensk takstol. Valfrid Karlssons Lärobok i husbyggnadskonstruktioner. Timmermansarbeten 1904. Ur Björk m fl. 1998.

Detalj av takstol på Rudan 3. Bladning med halv laxstjärt.

Yttertaketets underlagsbräder är synliga i hela vindsutrymmet. Vindsförråden avgränsas av enkla omålade brädväggar som bildar korridorer i den lägre inre delen.

Gårdstrapphuset har tvåfärgade, putsade väggar. En rund, gjuten spiralformad trappa löper från bottenvåningen till vinden. Från bottenvåningen fortsätter trappan till källaren. Vid våningsplanen finns något bredare vilplan framför köksdörrarna till lägenheterna. Svarta smidesräcken löper med trappans svängning. Trapphusfönstren, som i huvudsak är original, består av enkelfönster med tvärpost.

Historik

Rudan 3 uppfördes 1906-1907 efter ritningar av arkitekt P L Håkansson. Håkansson var inte den förste arkitekt som var inkopplad i projektet, vilket den omgång kompletta ritningar signerade "Aug. Lindvall, Malmö april 1906", som finns bevarade i kommunarkivet visar. Lindvall hade vid denna tid ritat flera hus i Östra förstaden men tydligen var ägaren, grosshandlare A Johansson ändå inte nöjd utan anlidade istället Håkansson.

Per Lennart Håkansson (1876-1956) var lantbrukarson från Skåne. Efter arbete som murarlärling och därefter yrkeskola i Malmö blev han antagen som elev på KTH i Stockholm med praktik hos Gustaf Wickman. 1902 vann han en arkitekttävling om nytt stadshotell i Piteå vilket blev hans genombrott och gav möjlighet till en studieresa till USA 1903-190. Efter amerikaresan kom han till Halmstad där han öppnade eget arkitektkontor. Under några år ritade han flera framträdande hus i staden, bl a Tullkammaren, lasarettbyggnaden och hyreshus i Östra förstaden. En utpräglad materialkänsla präglar hans tegel- och naturstensarkitektur. Arkitekturdetaljer såsom välvda entrépartier och mer sparsamt dekorerade övre våningar, som på Rudan 3 och 4, kan ha hämtats från USA-tiden. Håkansson har som arkitekt satt störst avtryck i Kristianstad där han från 1911 verkade som stadsarkitekt 30 år. Källa: Petersen. 2007.

Håkanssons ritningar, daterade 15 augusti 1906 till "nybyggnad å tomt no 99", visar ett flerfamiljshus planerat för de övre samhällsskikten. Lägenheterna är stora; 5-6 rum med kök. Mot gatan ligger rummen i fil, mot gården köket och jungfrukammare. Lägenheterna är utrustade med senaste moderniteter såsom badrum med vattenklosett. Bottenvåningen består av kontor och butiker samt lagerlokaler. Källare under hela huset samt gårdshus med förråd och torkvind finns även. Vinden är oinredd.

Vindarna användes vid denna tid i huvudsak som förrådsutrymmen. Delar av vinden kunde vara inredda med enstaka rum. Särskilt mansardtaksformen möjliggjorde inredning av vinden. Kuporna kunde här inordnas i arkitekturen. Denna branta takdel blev, åtminstone i de större städerna, ofta ett inrett extra våningsplan redan från början och man utnyttjade på så vis även byggrätten maximalt. Som bostad hade annars vindslägenheter länge låg status och hyrdes ut till studenter och konstnärer och andra med knappa inkomster. Med tiden bidrog dock just dessa grupper till vindsboendets ökade status. Idag är vindslägenheterna, där sådana finns, ofta de mest eftertraktade och dyraste bostäderna i ett hyreshus.

Kulturhistoriskt värde

Byggnaden fick nuvarande varsamhets- och skyddsbestämmelser, "q1", genom "Detaljplan för Rudan, Martin Luther Halmstad" (DP nr 874), vilken vann laga kraft 1994-06-02.

I Bebyggelseinventeringen från 2006 har Rudan 3 högsta bevarandeklass, dvs. A: "Objektsvärde, Nationellt intresse. Omistlig." (Byggnader med denna klassificering anses vara i samma nivå som byggnadsminnen.)

Klassningen konstitueras av höga dokumentvärden i form av arkitekturhistoriskt, byggnadshistoriskt och samhällshistoriskt värde, stora upplevelsevärden i form av arkitektoniskt,

miljöskapande och konstnärligt värde samt av *förstärkande/övergripande* värden såsom autenticitet och kvalitet.

Planerade åtgärder

Ansökan om bygglov avser ombyggnad och inredning av vindsplanet. Bygglovhandlingar är sammanställda av Lindau arkitektkontor AB. Enligt ritningarna daterade 2013-03-15 samt samtal med arkitekt innebär förslaget förändringar såväl exteriört som interiört:

- Takkupor/takfönster. Mot Kungsgatan föreslås tre takkupor; två större och en mindre. På det högre valmade takfallet placeras två takfönster. Mot Kaptensgatan föreslås fem takkupor; två större och tre mindre. Två takfönster placeras på det övre takfallet. Takkuporna har bågformig överdel och är vertikalt delade med en mittpost. De större kuporna är bredare men har samma höjd som de mindre.
- Igensatta fönsteröppningar i kupoltaket återställs med fönster
- Ett av trapphusen mot gården byggs om för hiss. Trapphuset höjs ca en meter. Förhöjningen kläs utvändigt med plåt.
- Två större kupor med uteplats/balkonger föreslås i takfallen mot gården; i hörnet mot kupolen respektive mot det brantare valmade takfallet. I planritning är även tre tak-/solterrasser inritade mot gården.
- Fyra lägenheter inreds på vindsplanet i riktning mot gatusidorna. En sammanbindande korridor från den nya hissen leder till lägenheterna och de befintliga trapphusen. Mot gården föreslås tre tak-/solterrasser samt förråd.

Konsekvensanalys/antikvarisk bedömning

En vindsinredning av detta slag innebär både visuellt synliga förändringar och fysiska ingrepp i byggnaden, exteriört och interiört. De kriterier som här främst berörs utifrån den kulturhistoriska värderingen är autenticitet, arkitektoniskt värde, miljöskapande värde och byggnadsteknik-historiskt värde.

Kulturhistoriskt sett är vindsinredningar generellt ofta förenliga med en byggnad av detta slag och förekommer som beskrivits delvis redan från början i denna typ av bebyggelse. Takkupor är den byggnadsdel som exteriört tydligast visar att vinden är inredd. Takformen i kombination med takhöjd påverkar om takkupan kan bli en välintegrerad del i arkitekturen. Mansardtaksformen är den funktionellt och visuellt bästa utgångspunkten för vindsinredning med takkupor. På Rudan 3 finns mansardtaksformen – dock med ett ganska flackt nedre fall - mot gatan, vilket skulle kunna möjliggöra detta.

Rudan 3:s höga autenticitets- och arkitektoniska värde är en stor del i klassificeringen. Här finns dock en tydlig skillnad mellan gatu- och gårdsfasaden. Gatufasadens påkostade arkitektur och utsmyckning är in i detalj nästan helt oförändrad sedan byggnadstiden. Gårdsfa-

saden har däremot genomgått flera fönster- och dörrbyten vilket på sätt och vis förstärkt dess karaktär av baksida av lägre arkitektonisk dignitet. Även om denna sida traditionellt sett har en högre förändringstålighet har dock även gårdsarkitekturen ett bevarandevärde.

Inredning till lägenheter innebär, förutom den funktionella förändringen, att ingrepp görs i tak- och bjälklag för att tillgodose krav på VVS, m fl. installationer, ljusinsläpp, brandkrav etc.

Takkupor och takfönster

Den visuellt mest påtagliga förändringen av förslaget gentemot befintligt utseende är nya takkuporna mot Kungs- respektive Kaptensgatan. Takkuporna blir synliga från gatan och därmed ett inslag i husets arkitektur. Takkuporna påverkar även gatubilden, d v s hur byggnaden upplevs i förhållande till närliggande hus.

Enligt vår bedömning kan takkupor tillföras mot gatan utan att det sammantagna kulturhistoriska värdet försämras i högre grad. Antalet kupor och placering är tillfyllest enligt förslaget. Utformningen bör dock modifieras:

- Kuporna bör vara lika stora - med utgångspunkt från den mindre kupan. Takarkitekturen är delvis separerad från fasadarkitekturen. Vi bedömer att tak och fasad i detta fall *inte* bör korrespondera genom att man överför fönstersättningens rytm i fasaden till taket. Den stora kupan får här alltför dominerande proportioner och fasadens uttryck får onödig visuell konkurrens. Olika stora kupor ger ett splittrat intryck. Större kupor innebär även större ingrepp i taket.
- Kuporna bör utformas med tydligare segmentbåge. Förebilden för segmentbågen bör utgå från fönstren på plan 4. Detaljritningar med material, dimensioner, profiler bör tas fram.
- Nya takfönster i taklutningen är i sammanhanget ett marginellt ingrepp. Visuellt innebär det mycket liten påverkan. Åtgärden är godtagbar ur kulturhistorisk synvinkel.

Upptagning av igensatta fönster

Förslaget innebär ett återskapande av en liten men viktig detalj i fasadarkitekturen. Kupo- lens innandöme får även dagsljus.

- Ur kulturhistorisk synvinkel är åtgärden mycket positiv.

Trapphus mot gården byggs om för hiss

Trappan är inte unik men har ett pedagogiskt värde. Ett liknande trapphus med köksentréer finns kvar vilket är positivt ur denna synvinkel. Förhöjningens påverkar arkitektoniskt och miljömässigt är liten.

- Åtgärden är godtagbar ur kulturhistorisk synvinkel.

Balkonger och takterrasser mot gården

Åtgärden innebär ingrepp i takstomme och delvis förändrad takarkitektur mot gården. Som helhet inverkar den ej på takarkitekturen, som bl a karaktäriseras av ett flertal uppstickande skorstenar i svart plåt. Förutom balkongen mot det högresta taket tycks ingreppen endast bli marginellt synliga från markplan. Takterrasserna är inte redovisade i fasadritningarna, vilket delvis försvårat bedömningen.

- Åtgärden är godtagbar ur kulturhistorisk synvinkel. Utformning av balkonger bör detaljstuderas.

Inredning av vindslägenheter

Åtgärden innebär vissa ingrepp i takstommen, bl a måste hanbjälkar flyttas. Vindsutrymmet förändras visuellt och funktionellt. Den ändrade användningen innebär även nya klimatomständigheter och byggnadstekniska förutsättningar. Vindens egenskaper och karaktär kan utnyttjas för boende, vilket är positivt. Att ursprungliga delar av konstruktionen blir synliga har ett mervärde. T ex bör det runda kupolrummet med dess träkonstruktion kunna bli ett spektakulärt tillskott.

- Åtgärden är godtagbar ur kulturhistorisk synvinkel. Vinden har dokumenterats.

Bjälkupplag på murstock. Bjälken har torkat och kommit ur läge.

Källor

Arkiv

Halmstads kommun, Kommunarkivet:

Ritningar och tillhörande handlingar

Halmstads kommun, Byggnadskontoret:

Ritningar, bygglovshandlingar

Kulturmiljö Halland:

Inventeringar, arkivmaterial

Litteratur

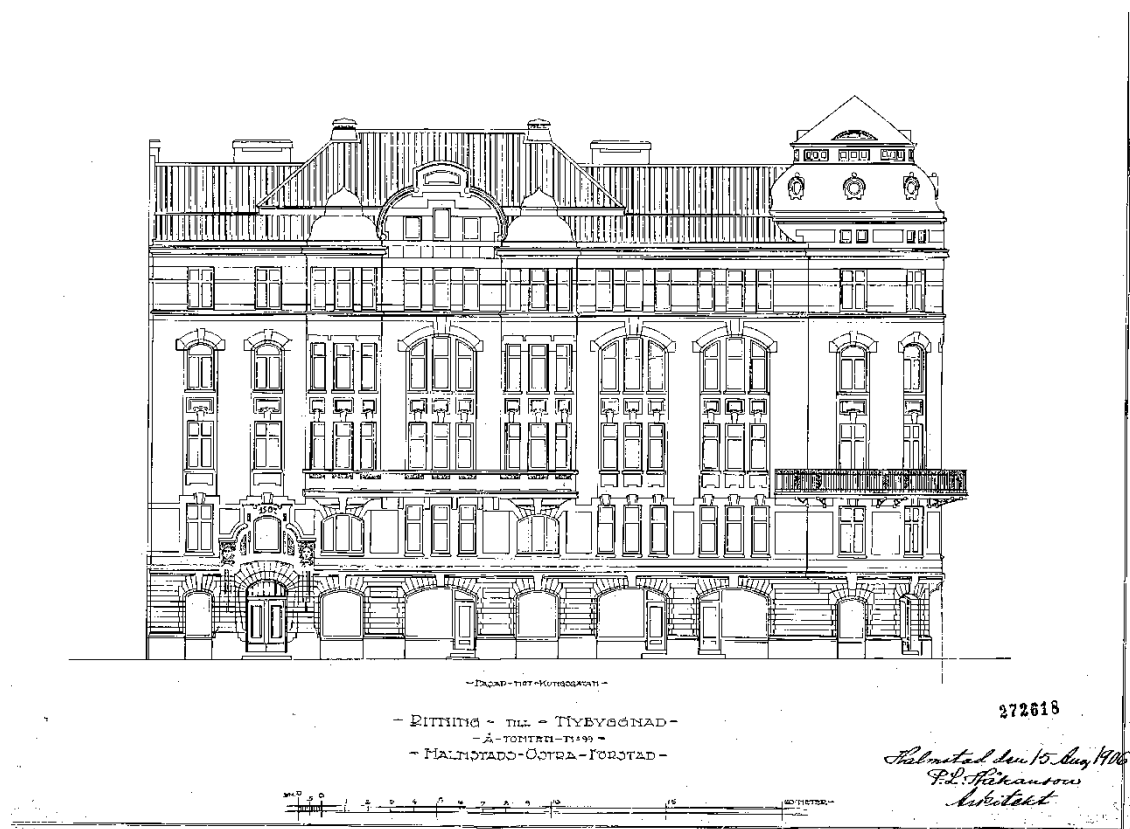
Petersen, Björn

Visst vill du gå på - Stadsvandring i Halmstad. Halmstad 2007.

Björk m fl.

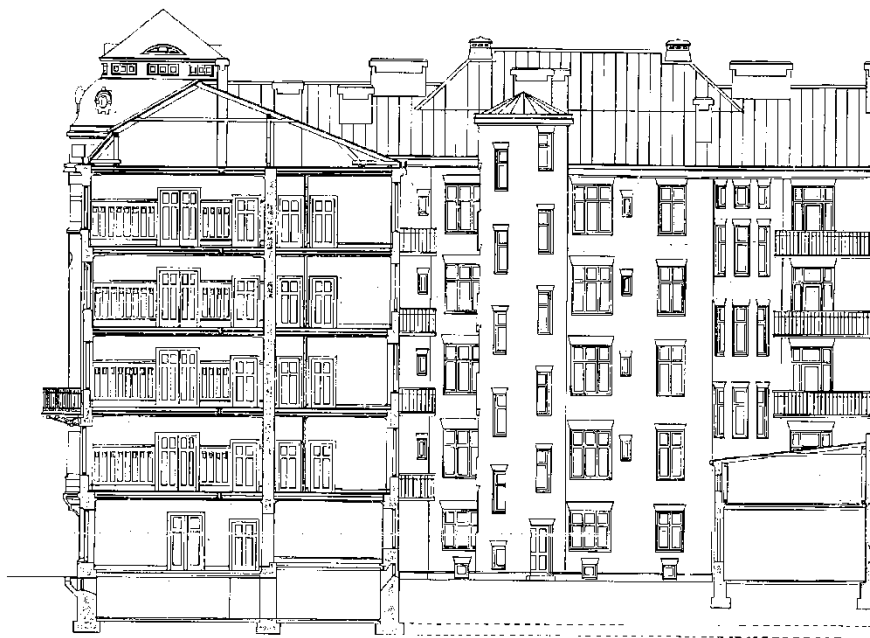
Sekelskiftets byggteknik. Stockholm 1998.

Ritningar och kompletterande fotografier

Några av Håkanssons nybyggnadsritningar från 1906.

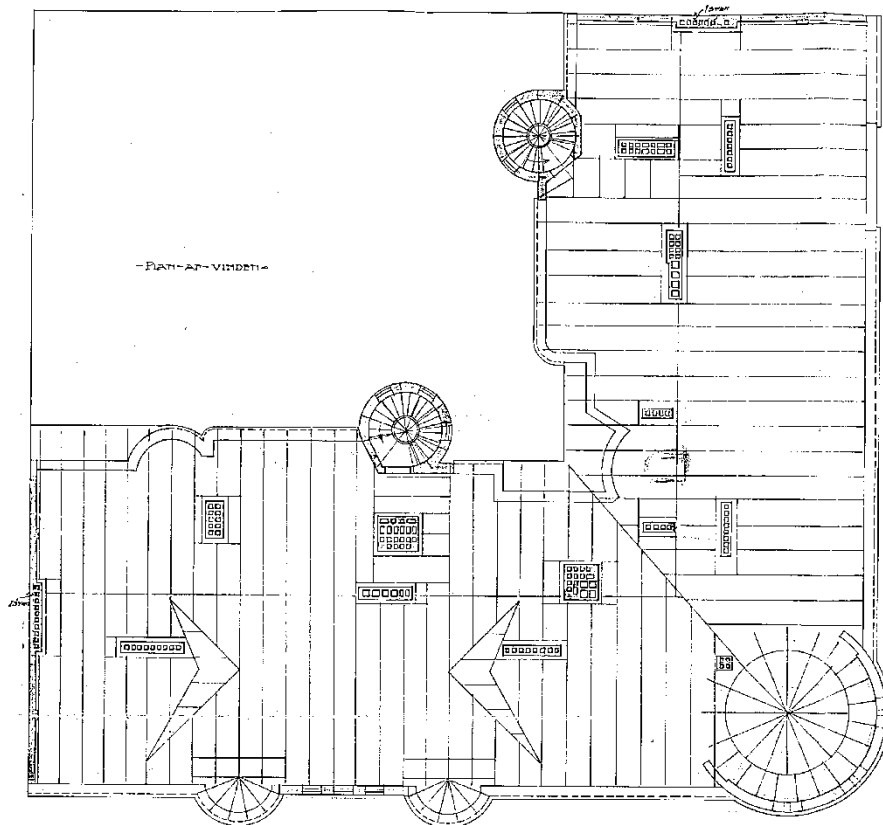
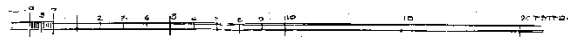

- RITHING - N. - NYBYGGERAD -
- A - TONHUS - 118 99 -
- HALMSTAD - ÖSTRA - FÖRSTAD -

272617

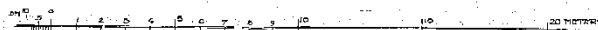
Halmostad den 15 Aug 1906
P. L. Petersson
Arkitekt

- RITHING - N. - NYBYGGERAD -
- A - TONHUS - 118 99 -
- HALMSTAD - ÖSTRA - FÖRSTAD -

272616

Halmostad den 15 Aug 1906
P. L. Petersson
Arkitekt

Vy från Kaptensgatan mot öster.

Trapphusfoajé.

Vindsfönstren i frontespisen mot Kungsgatan skapar vackert ljus.

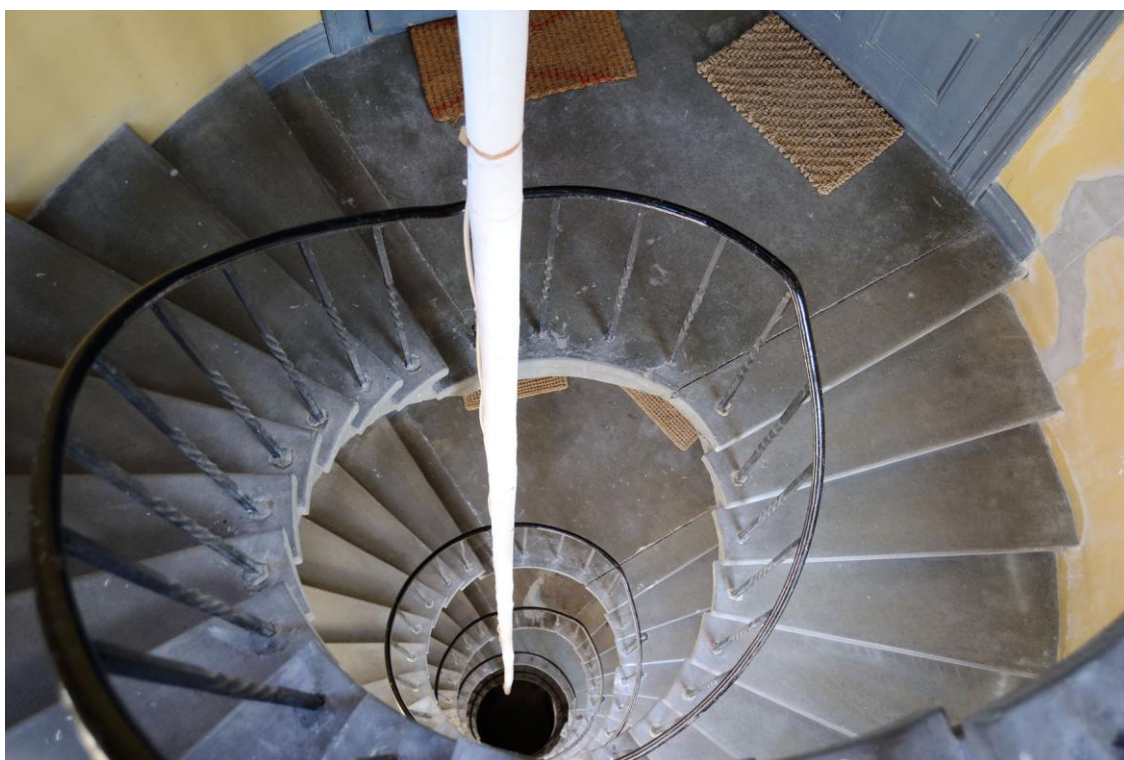
Den bärande stommen i kupolkonstruktionen är ett intrikat system, helt i trä.

*Den lägre takdelen mot gården kommer även fortsättningsvis delvis att utnyttjas som för-
råd.*

Entrédörrarna i gårdstrapphusen är ursprungliga.

Spiraltrappan kommer att ersättas med hiss. Entréerna kommer att bevaras såsom idag.

Ett annat hus som P L Håkansson ritat i Östra förstaden är Länsförsäkringars hus på Strandvägen. Notera bl a takkuporna.

KULTURMILJÖ
HALLAND

Postadress: Bastionsgatan 3 | 302 43 Halmstad | Tel: 035-19 26 00
E-post: kansli@kulturmiljohalland.se | Hemsida: www.kulturmiljohalland.se